

DATE NOI DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA PRIVIND STICLĂRIA DE LA TÎRGOVIȘTE

Dr. CONSTANTIN ȘERBAN

Cercetările istorice din țara noastră de mai bine de o jumătate de secol atestă existența în evul mediu a unei întreprinderi de făcut sticlă numită cînd sticlărie, cînd „fabrică“ de sticlă, cînd manufactură, *în zona orașului Tîrgoviște*. Aceste cercetări se bazează nu numai pe izvoare documentare interne dar și pe cele externe contemporane cu faptul istoric în sine ceea ce dă o mai mare valoare temeiniciei concluziilor lor.

Prima mențiune documentară și cea mai veche în acest sens provine din vremea lui Matei Basarab la un deceniu de la ocuparea tronului Țării Românești (1643—1644) și este o scrisoare a marelui vornic Dragomir adresată județului Brașovului prin care-i face cunoscută dorința domnului muntean de a-i trimite pămînt din olatul cetății pentru o sticlărie „care iaste de treaba măriei sale”.¹ În scrisoare nu se spune unde era această sticlărie, dacă a fost sau nu înființată și unde, cît de mare era forța de muncă și deunde provenea. Totuși istoricii de pînă acum au presupus că ea trebuie să fi fost undeva în apropiere de Tîrgoviște sau chiar în oraș, ținînd seamă că în acea vreme o astfel de întreprindere trebuie să fi fost amplasată în apropierea capitalei țării. Se știe dealtfel că în vremea acestui domn a fost mutată tot la Tîrgoviște și veghea tipografie a țării de la Govora.

Știrea imediat următoare este din vremea lui Constantin Brîncoveanu la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea și provine de la secretarul domnesc Del Chiaro care afirmă în însemnările sale că la 2 mile italiene departe de Tîrgoviște (așa dar aproximativ 3—4 km.) exista o sticlărie unde se producea o sticlă transparentă și curată de culoare albastră incomparabil *mai bună* decît cea importată din Polonia care era mai albă dar plină de pete și alte defecte.²

¹ N. Iorga. *Studii și documente*, vol. X, p. 108 ; Doc. Hurmuzachi, vol. XV, partea II-a, p. 1123.

² Anton Maris del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929, p. 25—26.

De la jumătatea secolului al XVIII-lea există o știre deasemenea despre existența unei sticlării pe moșia Vilcaț (jud. Dîmbovița) a paharnicului Mihai Bărbătescu (1769), unde lucrau 3 meșteri domnești. Moșia Vilcaț trebuie să fi fost unde se întinde azi zona Vilcana Pandele, adică la cel mult 10 km. nord distanță de Tîrgoviște.³

Un deceniu și jumătate mai târziu (1783) este atestată o nouă sticlărie presupusă a fi în zona orașului Tîrgoviște și anume aceia ținută de o asociație formată dintr-un meșter argintar din București anume Mina (care de altfel era și starostele breslei cu acelaș nume) și un negustor brașovean anume Reimer.⁴

După un alt deceniu la Șotinga, deci tot în zona orașului Tîrgoviște este atestată o astfel de sticlărie ținută de un anume Moise ovreiu unde lucrau 6 meșteri sticlari dar nu numai sticle butelii ci și table adică geamuri.⁵ În același an 1793 o hotărîre domnească confirmă funcționarea sticlăriei aceluiași Mina argintarul din București, de data aceasta el fiind singurul patron al întreprinderii. Sticlăria sa era *lingă* Tîrgoviște.⁶

Iată așa dar ce se știa pînă acum despre sticlăria care a funcționat în secolul al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea în zona orașului Tîrgoviște, mai aproape sau mai departe de oraș. Faptul că și mai târziu la începutul secolului al XIX-lea tot aici vor funcționa astfel de sticlării, de ex. la Doicești, ne determină să ne întrebăm care erau condițiile materiale pe care le oferea această zonă geografică unor astfel de întreprinzători.

Se pare că mai întii era existența unor materii prime din abundență, nisipul din apa Ialomiței și varul din dealurile din nordul fostei capitale a Țării Românești. De asemenea, pădurile din această zonă procurau prin ardere cenușe din care se făcea potasa. Apoi era distanța apropiată de hotarul Transilvaniei și anume de Brașov de unde puteau veni meșteri sticlari. De altfel, sticlăria de la Azuga din vremea Regulamentului organic va fi înființată cu ajutorul unor sticlari din Brașov. În fine apropierea de orașul Tîrgoviște, al doilea mare oraș al Țării Românești oferea întreprinzătorilor o piață sigură de desfacere pentru mărfurile produse.

Dar aici, în zona orașului Tîrgoviște, manufactura de sticlă nu și-a încetat definitiv activitatea în 1793 cum s-a crezut pînă acum din lipsă de izvoare. Ne-o confirmă mai multe documente provenite din arhiva

³ Arh. St. Buc., ms. 1, f. 83, v.

⁴ Bibl. Acad. CMVIII—5.

⁵ V. A. Ureche, *Istoria românilor*, Buc., vol. V, p. 303—304.

⁶ Arh. St. Buc., ms. 19, f. 25.

oraşului Braşov.⁷ şi a căror cercetare face obiectul comunicării de faţă.

Iată despre ce este vorba. În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea s-a judecat la Braşov un interesant proces în care un meşter sticlar anume Conrad Gottlieb Schröder din Braşov era acuzat pe de o parte că n-a respectat un contract încheiat cu comunitatea din oraşul Rîşnov pentru arendarea unei sticlării iar pe de alta că în calitate de emigrant în Țara Românească unde a şi *înființat o sticlărie la Tîrgoviște* ar fi adus prin aceasta importante prejudicii atât comunității rîșnovene cât și guvernului austriac. Dar să menționăm faptele.

În toamna anului 1792 acest meşter sticlar împreună cu un anume Dima Dumitru probabil posesor de capital bănesc a încheiat cu comunitatea oraşului Rîşnov un contract de arendarea unei sticlării în apropiere de această localitate la poalele muntelui Baiul, cu condiția ca să plătească pentru aceasta câte 1000 florini pe timp de 3 ani (cît era durată contractului), plătitibilă la Casa alodială. Sticlăria era scutită în schimb de tot felul de dări pe tot acest timp. După cei 3 ani arenda se reducea la 300 florini anual, plătitibilă timp de 4 ani. În fine după 10 ani de funcționare sticlăria urma să rămînă în deplină proprietate a comunității oraşului Rîşnov.

Avînd la dispoziție nisip alb, în zona oraşului Rîşnov, și aprobare pentru a tăia și arde lemn din pădurile de pe teritoriul comitatului Braşov, întreprinzătorul și-a ridicat o construcție proprie pentru sticlărie. Înființată în 1792—1793 cu șapte-opt lucrători sticlari aduși din Moravia, Ungaria și Palatinatul Rinului (deci din Germania) această întreprindere a funcționat cel puțin 3 ani timp în care marfa produsă a fost desfăcută în Transilvania dar mai ales în Țara Românească.

Dar în toamna anului 1796 „odată cu stricarea vremii“, Conrad Gottlieb Schröder a plecat ca de obicei în Țara Românească spre a vinde produsele de sticlă — probabil vase și geamuri — urmînd totodată să încaseze și o sumă de 1000 galbeni, după o cantitate de marfă dată pe credit la tîrgul Drăgaica de lingă Buzău. Contrar obiceiului, meşterul sticlar nu s-a mai întors la Rîşnov, după trecerea iernii ci a rămas în Țara Românească sub pretext că o parte din marfa adusă spre vînzare s-ar fi stricat și era nevoie acum s-o retopească pentru a-și scoate cheltuielile. În acest fel, după mărturia sa la proces, el a intrat în legătură cu oficialitățile țării și ar fi obținut „repararea“ unei sticlării existente odinioară în zona oraşului Tîrgoviște. După alții, el ar fi rămas în Țara Românească cu vădita intenție de a-și muta sticlăria sa de la Rîşnov, cu toate instalațiile și cu lucrătorii, aici la Tîrgo-

⁷ Arh. St. Braşov. Acte judecătorești nr. 166, 243/1809 ; Documentele ne-au fost semnalate de tov. C. A. Stoide pe vremea cînd domnia sa îndeplinea funcția de director al Arhivelor Statului din Braşov, și căruia îi transmitem mulțumirile noastre pe această cale.

viște găsiind condiții pentru a obține un ciștig mai bun. În acest scop el ar fi asociat la planurile sale pe un anume Johann Schwan din Sibiu, probabil posesor al unui capital bănesc și a adus din Rîșnov în mod tainic unelte pentru lucrul sticlei, ascunse printre produsele aduse spre vânzare.

Dar Conrad Gottlieb Schröder nu s-a oprit aici ci a căutat să aducă de la Rîșnov nu numai alte unelte și nisip alb, dar și pe lucrătorii cu care colaborase pînă atunci. Pentru aceasta le-a trimis vorbă să vină la hotarul dintre Transilvania și Țara Românească pe valea Timișului la izvoare promițindu-le că-i angajează la noua sa întreprindere din Tîrgoviște, unde vor avea de primit o simbrie mult mai mare. Ne referim la Mihail Schille și fiul său Johann din Moravia, la Johann Bauer din Palatinatul Rinului, la Mathias Rhendal din Ungaria, la Adam Meier, Anton Korner și la un dulgher Gheorghe Bergher.⁸ Pentru a putea trece frontiera în Țara Românească, socrul lui Schröder un anume Veit Zauner reușește să le scoată pașapoarte cu sprijinul notarului Honigberger din Rîșnov.

Dar autoritățile austriace vigilente, care elaboraseră dispoziții severe trimise punctelor de frontieră, cu privire la interzicerea emigrării meșterilor din Transilvania în țările române, au descoperit intențiile lui Schröder și în consecință au acționat. Mai întii au arestat-o pe soția lui Schröder, apoi au împiedicat pe 6 din cei 7 sticlari să treacă frontiera. Numai Mathias Rhendal a reușit să ajungă la fostul său patron unde a lucrat o vreme.

Pe de altă parte s-a dat ordin să se sechestreze toate uneltele și instalațiile sticlăriei de la Rîșnov pe seama comunității locale care reziliind vechiul contract de arendare l-a transferat pe numele altor doi întreprinzători și anume lui Fischer și Richter, care se pare că nu erau sticlari de meserie. Sigur este faptul că sticlăria din Rîșnov și-a încetat activitatea și drept urmare a început dărăpănarea ei. Se mai știe că socrul lui Schröder și fiica sa, adică soția celui vinovat, au protestat împotriva rezilierii contractului de arendare dar fără nici un efect.

Autoritățile din Transilvania au încercat în acelaș timp să recupereze pe Schröder și pe Mathias Rhendal precum și uneltele lor adică să desființeze în mod practic sticlăria înființată în 1797 la Tîrgoviște. În acest scop — dar și cu consimțămîntul socrului lui Schröder — au trimis în Țara Românească pe un imputernicit anume Petre Klampe și pe Toma Zauner, cumnatul lui Schröder, (însoțiți de un servitor și un vizitiu) cu o adresă specială către consulatul austriac din București cu intenția vădită de a-l determina pe Conrad Gottlieb Schröder să se întoarcă de bună voie sau chier cu forța în Tran-

⁸ Arh. St. Brașov. Acte judecătorești nr. 243/1809 (cuprind declarații din 1797).

silvania, pentru a nu mai aduce mai departe prejudicii economice comunității orașului Rîșnov și implicit statului austriac.

Consulul austriac din București, Mihail Merkelius, nu a întâmpinat favorabil această acțiune pentru a evita un incident diplomatic fiindu-i proaspăt conflictul diplomatic din anul precedent (1796), când fusese solicitat să ia atitudine față de un postăvar Wilhelm Franz, sudit austriac care deși avusese contract cu epistatul manufacturii de postav din București, cu Hagi Chiriac Arbut din Chios și primise arvuna la angajare, părăsise lucrul pe motiv că era asuprit de patron, și fugise apoi în Transilvania.⁹

Așa dar a rămas ca sticlărul brașovean să fie convins pe alte căi. Se pare că împuternicitul Petre Klampe a reușit să-l aducă cu promisiuni pe Schröder pînă la frontieră, la Timiș, dar acolo acesta temîndu-se de urmări a reușit să fugă înapoi la Tîrgoviște.¹⁰ Pînă la urmă Conrad Gottlieb Schröder a fost totuși convins să se reîntoarcă de bună voie la Brașov, unde a și fost judecat pentru fapta sa, fiind condamnat la numai 8 zile de închisoare și la o dezavuare publică morală pentru prejudiciile materiale aduse comunității orașului Rîșnov și guvernului austriac.

Drept urmare măsurile economice luate pînă atunci de guvernatorul Transilvaniei și de guvernul austriac pentru protejarea industriei proprii și pentru împiedicarea dezvoltării meșteșugurilor și manufacturilor din țările române, care să producă mărfuri similare, s-au înăsprit. La dispozițiile anterioare relativ la prohibirea importului de mărfuri meșteșugărești și manufacturiere similare din țările române (1764),¹¹ ca și a exportului de materii prime din Transilvania (1770),¹² s-au reînnoit și acelea cu privire la oprirea emigrării și chiar a călătorilor temporare a meșterilor și calfelor din Transilvania în țările române,¹³ măsuri care au rămas în vigoare și la începutul secolului al XIX-lea (de ex. cele din 1804, 1818 etc.).

Față de cele relatate pînă acum rezultă un fapt pentru istoria orașului Tîrgoviște și anume că după manufactura de sticlă din 1793 a mai existat o altă cîțiva ani mai tîrziu, înființată cu meșteri și unelte de la Rîșnov, care a produs sticlă pentru piața internă dar și pentru cea externă, sticlele de Tîrgoviște din această vreme fiind surprinse în tarifele vamale. Pe de altă parte se constată o continuitate în existența unei astfel de întreprinderi în zona orașului fapt care explică și situația de la începutul secolului al XIX-lea asupra căreia avem o informație ceva mai largă.

⁹ Doc. Hurmuzachi, vol. XIX, partea I-a, p. 785—788.

¹⁰ Arh. St. Brașov. Acte judecătorești 166/1809 : 243/1809.

¹¹ Arh. St. Brașov. Acte bresle II/105, (1764).

¹² Idem. Actele Magistratului 293/1770, 420/1770, 425/1770.

¹³ Arh. St. Brașov. Acte judecătorești nr. 190, 232, 237, 282 din 1793 și 254 din 1797.